Душан Фундић[1]
Балканолошки институт САНУ

Оригинални научни рад
УДК 327. 82:94(497.15)„1875/1878“
DOI 10.7251/SIC2508011F
COBISS.RS-ID 142896897

‘ТОМЕ НИКАДА НИСМО ТЕЖИЛИ’: АУСТРОУГАРСКА ДИПЛОМАТИЈА И ОКУПАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (1875–1878)[2]

Апстракт: *У раду је истражена спољна политика Аустроугарске према питању окупације Босне и Херцеговине (1875–1878). У његовом средишту је делатност грофа Ђуле Андрашија, министра спољних послова Аустроугарске (1871–1879). Посебно је истакнут значај вишеструких интереса унутар Двојне монархије, као и чињенице да је Велика источна криза била први озбиљни изазов за државу преуређену Нагодбом из 1867. године и начин доношења одлука. Посебно је истакнуто да је неопходно указати да је Андраши успео да добије подршку цара и краља Франца Јозефа за његове замисли приликом преузимања управе над Босном и Херцеговином и да одложи њихову примену док није дошао до закључка да су се стекли сви услови за делање, нарочито током априла и маја 1878.*

Кључне речи: *Аустроугарска, Ђула Андраши, Босна и Херцеговина, 1875–1878.*

Када је 21. априла 1878, министар спољних послова Аустроугарске, гроф Ђула Андраши саставио мемоар упућен британској вла-

[1] dusan.fundic@bi.sanu.ac.rs

[2] Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години, број: 451-03-66/2024-03 од 26.01.2024. године.

ди током преговора пред одржавање конгреса великих сила у Берлину у њему је описао Босну и Херцеговину као неспособну за настанак одрживе аутономије а могућност њеног спајања са Црном Гором и Србијом као неприхватљиву. Таква творевина, нагласио је Андраши, довела би у питање посед и мир пограничних области Двојне Монархије:

„Са оваквим словенским груписањем између наших пограничних покрајина Далмације, Хрватске и Словеније ми западамо у крајње непријатну алтернативу. Ми бисмо морали или да анектирамо цео овај словенски комплекс и тако да све Словене који теже уједињењу сами ставимо под један шешир, или себе изложимо опасности да нас трајно узнемирава привлачна снага овакве нове творевине, која би због традиције и интереса била усмерена ка ширењу на сродна племена. Да бисмо овакву алтернативу избегли, морамо све да учинимо, у случају нужде такође и то да имамо у виду анексију Босне и Херцеговине Аустро-Угарској монархији. Томе никада нисмо тежили…“[3]

На који начин је донета одлука о окупацији Босне и Херцеговине и како је настао оквир погодан за интересе Аустроугарске да такав подухват и оствари? У поређењу са положајем Хабзбуршке монархије после пораза у рату са Пруском (1866) и по интересе Беча разочаравајућим исходом рата 1870/71. и настанка Немачког царства осма деценија била је изузетно успешна за спољну политику Аустроугарске. Њен министар спољних послова (1871–1879), мађарски магнат и поражени револуционар из 1849, Ђула Андраши, без обзира на унутрашње тешкоће и незавидан положај унутар концерта великих сила, успео је да донесе Монархији проширење окупацијом Босне и Херцеговине, размештај њених трупа у некадашњем Новопазарском санџаку, и практично, хегемону позицију на западном делу Балканског полуострва коју ће затим учврстити његов наследник Хајнрих Хајмерле (1879–1881).[4]

[3] *Србија 1878. Документи*, приредили Михаило Војводић, Драгољуб Р. Живојиновић, Андреј Митровић, Радован Самарџић (Београд: Српска књижевна задруга, 1978), док. 165, Мемоар аустроугарске владе британској влади 21. априла, 284–285.

[4] Emil Palotas, *Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Rußland in der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1878–1895* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995), 125–126.

Питање утицаја Монархије у југоисточној Европи постало је тако још значајније јер су се последице пораза шездесетих година сада чиниле неповратним. Аустроугарски доносиоци одлука тако су све више показивали намеру да се против различитих јужнословенских национализама, као и румунског и италијанског, боре до краја и без уступака. Спречавање могућности било којег од наведених покрета да се исувише прошири, или да успешно створи нову државу која би уз подршку других великих сила постала и животна опасност за њено постојање претворено је у, можда и најважнији, спољнополитички циљ Двојне монархије.[5]

*

Када је реч о припајању босанскохерцеговачких земаља Хабзбуршкој монархији периоду између 1875. и 1878. претходили су бројни планови различитих појединаца. Питање Босне и Херцеговине у спољној политици Хабзбуршке монархије било је током прве три четвртине 19. века условљено посматрањем доносиоца одлука у Бечу, а након нагодбе и у Будимпешти, на процену снага Османског царства да преживи. Одатле своје узроке има низ планова попут оних надвојвода Карла (1808) и Јохана (1837) који су истицали опасности од настанка велике јужнословенске државе или последица успешне руске спољне политике на Балканском полуострву. У оба случаја заузимање Босне и Херцеговине и Албаније, било је пожељно решење. И доцније, посебно у анализама током Кримског рата (1853–1856) у замислима министра спољних послова Карла фон Буола и генерала Јозефа Радецког прижељкивано је заузимање Босне, Албаније, Србије и западне Македоније.[6] Коначно, свакако је губитак венецијанске луке са залеђем био додатни разлог који је подстакао вицеадмирала, грофа Вилхелма фон Тегетофа (1866) да изнесе виђење према којем је сада неопходно обезбедити Далмацији потребно залеђе као јединој области за смештај хабзбуршке морнарице. Слична мишљења изнео је цару и генерал Фридрих

[5] Francis R. Bridge, Roger Bullen, *The Great Powers and the European States System 1815–1914* (London: Longman, 2005[2]), 191–192.
[6] За преглед планова, в. Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1987), 18–22.

фон Бек (1869, 1875) али је важан догађај у јачању утицаја експанзионистичких војних струја била смена либерално оријентисаног министра војске, генерала Франца Куна фон Куненфелда, 1874, који није био заговорник таквих концепција већ аустро-руско-француског савеза који би се усмерио на уништење Пруске.[7]

Наследник грофа Бојста на месту министра спољних послова, новембра 1871. постао је већ поменути Андраши. Заједно са Ференцом Деаком Ђула Андраши био је најзаслужнији, са мађарске стране, за исход преговора о аустријско-угарској нагодби (1867). У јуну исте године предводио је мађарске угледнике приликом крунисања Франца Јозефа и Елизабете за краља и краљицу Мађарске. Нова Монархија делила је дипломатске, војне и финансијске послове, иако је, званично, владар задржао контролу над војним и спољним пословима морао је да преговара око буџета за наведене области делања са делегацијама парламената два дела државе као и да рачуна са више различитих утицајних кругова приликом доношења одлука.[8] До настанка Тројецарског савеза (1873) склопљеног између Аустроугарске, Немачке и Русије Андрашијеве замисли о спољној политици прошле су кроз више промена.

Током 1871. још увек је претпостављао да би се приликом заузимања делова Босне и Херцеговине Србији могли оставити „дроњци на Дрини“,[9] док је током фебруара наредне године постало јасно да се Андраши приклонио идејама да је Балканско полуострво легитимно поље интереса Монархије у којем не би требало искључити ни територијално проширење, подразумевајући да је првенствена идеја сузбијање руског утицаја.[10] Када је реч о средствима за такав циљ Андраши је тек после британског одбијања да са Ве-

[7] Francis R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1972), 71–72; Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army*, 48–57; Martin Gabriel, „Bosnien und die Herzegowina in den militärstrategischen Planungen der Habsburgermonarchie (1700–1870)“, *Kakanien Revisited* (2011), 3, 7–8.

[8] Pieter M. Judson, *The Habsburg Monarchy. A New History* (Cambridge MA: Belknap, 2016), 259–260.

[9] Милорад Екмечић, „Идеје Ђуле Андрашија о уређењу окупираних покрајина Босне и Херцеговине, 1871–1878.“, *Глас Српске академије наука и уметности*, Одељење историјских наука, књ. 7 (1990), 34.

[10] Ian D. Armour, *Apple of Discord: the 'Hungarian Factor' in Austro-Serbian Relations, 1867–1881* (West Lafayette: Purdue University Press, 2014), 255.

ликом Британијом договори војни савез усмерен против Русије коначно прихватио настанак Тројецарског савеза.[11]

Уобичајени погледи, у досадашњим истраживањама, донекле поједностављено речено, описују спољну политику Аустроугарске као подељену између војних кругова наклоњених територијалном проширењу и Андрашија, окруженог мађарским политичким круговима подржаних од стране аустријских либерала, који су били наклоњени конзервативнијим решењима. Сам Андраши залагао се, према таквим тумачењима, за очување Османског царства, и заузимање Босне и Херцеговине тек у случају нужде, како то не би учиниле Србија и Црна Гора.[12] Слободан Јовановић, опет, у својој студији посвећеној Андрашију назива га једним од твораца погодбе из 1867., немачко-аустријског савеза (1879) али истиче и да је био „један од главних узрочника окупације Босне и Херцеговине".[13]

Сматрам да је политика Ђуле Андрашија, посебно током периода (1875–1878) била доследна ставовима које је изнео на често истицаној конференцији којој је председавао Франц Јозеф, 29. јануара 1875. У складу са његовим општијим ставовима да у решавању питања будућности Балканског полуострва рат искључује сва остала решења, док остала решења не искључују рат доцније, Андраши је током читавог периода тзв. Велике источне кризе (1875–1878), мање или више у својим рукама држао основне правце спољне политике имајући иза себе подршку цара Франца Јозефа, изузев једном, када га је хабзбуршки монарх спречио да поведе земљу ка мобилизацији и могућем рату са Русијом после Санстефанског мира. Разлози зашто је Андрашијева политика савременицима, па и потоњим истраживачима, често изгледала као противреч-

[11] Gábor Demeter, „Count Andrássy and the Attitude of Austria-Hungary during the Great Eastern Crisis (1875–78). A Historiographical Overview", in Gábor Demeter, *Diplomatic Struggle for Supremacy over the Balkan Peninsula (1878–1914)*. Collected studies (Sofia: Institute for Historical Studies, BAS, Institute for History, RCH, HAS, 2017), 33. О Андрашијевом убеђењу да је рат Аустроугарске и Русије неизбежан зарад решења Источног питања, в. Радован Субић, „Бењамин Калај и угарско-српски планови за Босну и Херцеговину", *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 7 (2015), 78.

[12] За преглед најутицајних дела и описани правац размишљања са старијом литературом, в. Славиша М. Вулић, „‹Босанско питање ‹ у спољној политици Двојне монархије (1871–1878) – пут ка окупацији", *Радови Филозофског факултета* 17 (2015), 50–52.

[13] Слободан Јовановић, „Граф Јулије Андраши", Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе*, књига трећа (Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1933), 241. Објављено први пут у Летопису матице српске, 1913.

на и збуњујућа, налази се у укрштању две основне линије развоја догађаја са којима је био суочен. Са једне су се налазили међусобни односи унутар концерта великих сила и место Аустроугарске у њима, а са друге околност да, уколико поменуте догађаје посматрамо из угла Нагодбе (1867), питање проширења Аустроугарске и припајања Босне и Херцеговине био је први, прави изазов за преуређену Монархију посебно у смислу доношења одлука о заузимању нових земаља.

На конференцији одржаној 29. јануара 1875, најкраће речено, превладала је идеја о заштити далматинске обале заузимањем значајних делова Босне и Херцеговине.[14] Андраши се тада сложио да су за проширење Монархије битни начин уз средства која би била уложена у такав приступ, и најважније: да се све чини са циљем нужне заштите Аустроугарске.[15] Повод за одржавање конференције крајем јануара 1875, били су сукоби на црногорско-османској граници и потреба да се начини план за делање у сличним околностима. Реч је потом преузео Андраши које је указао на пропуштене прилике за Монархију (1852. и 1862.) током устанака у Херцеговини, после чега је истакао да се треба одредити према могућности промене „наше југоисточне границе" и намераваног заузећа Босне и Херцеговине како би се Далмацији обезбедило потребно залеђе. У исправност таквог циља, министар спољних послова није сумњао већ је само постављао питање времена и начина остварења. Андраши је одбацио војни напад на османску државу, којем би се отпор пружио и на унутрашњем и спољном плану, и да пре свега Русија не би седела скрштених руку а на својој страни би несумњиво имала Османско царство, Србију и Црну Гору. Противио се, такође, и могућности да се изазову немири балканских хришћана на чије

[14] Гргур Јакшић, *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу: расправа из дипломатске историје* (Београд: Научна књига, 1955), 7; Suppan, Arnold. „Außen- und militärpolitische Strategie Österreich-Ungarns vor Beginn des Bosnischen Aufstandes 1875.", in: *Medjunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine*, tom. I (Sarajevo 1977), 162–165; Братислав Теиновић, „Савременици о хабзбуршким политичким тежњама и плановима за војну окупацију Босне и Херцеговине 1787–1875", *Политеиа* 25 (2024), 82.

[15] Horst Haselsteinder, "Zur Haltung der Dounaumonarchie in der Orientalichen Frage", in: *Der Berliner Kongress von 1878. Die politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Hrsg. Ralf Melvile und Hans-Jürgen Schröder (Wiesbaden: Verlag Steiner, 1982), 228—231.

би се чело ставила Монархија јер такав приступ не би био претерано другачији од отвореног ратног решења.

Сасвим другачије околности настале би, истакао је Андраши, ако би се створиле такве околности „на Истоку" услед којих би Аустроугарска добила легитимитет, и пред унутрашњом јавношћу и у спољним односима, да се уплете. Тада би било неопходно спречити припајање Босне и Херцеговине Србији и Црној Гори јер би тако настала држава која би од Монархије учинила новог „болесног човека" што је сада османска улога. Тада би проширење на југоисточним границама било нужда, са правним утемељењем, а отворила би се и могућност позивања на историјске традиције мађарског краљевства: читав подухват био би спроведен снагом и спретношћу док би сви остали учесници били доведени пред свршен чин и признање осталих сила би дошло само од себе.[16] Када се ове Андрашијеве речи упореде са оним из априла 1878. јасно је да је у том периоду, између Санстефанског мира и Берлинског конгреса, аустроугарски министар сматрао да је дошло време за остварење његових замисли изнетих нешто више од три године раније. То ипак не значи да су аустроугарски доносиоци одлука тада донели одлуку о заузимању Босне и Херцеговине већ само да су изнели пожељни правац делања који је подразумевао превазилажење бројних унутрашњих и спољних препрека. За велику силу која није без разлога описивана као „фрагилна" или „опкољена" сваки покрет подразумевао је сложену и опрезну стратегију.[17]

[16] Protokoll über die am 29. Jänner 1875 unter dem Allerhöchsten Vorsitze Seiner Majestät des Kaisers abgehaltene Konferenz, објављен у: Мило Вукчевић, „О политици грофа Андрашија према нашем народу уочи источне кризе", Гласник историског друштва у Новом Саду, књига VI, свеска 3 (1933), 389–398; István Diószegi, *Die Außenpolitik der Österreichisch—Ungarischen Monarchie 1871—1877* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985), 76–81; Scott W. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army. Friedrich Beck and the Rise of the General Stuff* (London: Greenwood Press, 1995), 63.

[17] Walter Rauscher, *Die fragile Grossmacht. Die Donaumonarchie und die Europäische Staatenwelt 1866–1914* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014); Konrad Canis, *Die bedrängte Großmacht. Österreich-Ungarn und das europäische Mächtesystem 1866/67-1914* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016).

*

Унутрашње прилике у Босанском вилајету довеле су до немира праћених сукобима на османско-црногорској граници. Ситуацију нису помогле ни лоше жетве које су погодиле и Анадолију претходних година док се светска економска криза (1873) осетила и у Османском царству које је годинама уназад увећавало порезе. Покушај да се финансије доведу у ред није успео те је, већ када су немири у Херцеговини, прерасли у устанак, османска држава банкротирала.[18] Као разлози за почетак побуне најчешће се наводе активности барона Гаврила Родића, гувернера Далмације, и посета цара Франца Јозефа тој покрајини, априла 1875, која је трајала нешто више од месец дана током којег је прихватао различита посланства и жалбе становника Босанског вилајета.[19] На сличан начин помињано је путовање српског кнеза Милана Обреновића по Западној Србији али побуна у Херцеговини била је утемељена првенствено у аграрним тешкоћама и пореским притисцима, које су продубили догађаји на црногорско-османској граници. Иако су на самом почетку устанка британски представници веровали да су амбиције Двојне монархије његов узрок испоставило се да су на почетку упутства из Беча пограничним званичницима била уздржаност као и да се одбије помоћ устаницима.[20]

Андраши се начелно успротиво монарховој посети Далмацији уз ограде да би могла изазвати нежељене немире али су оправдање

[18] Васиљ Поповић, Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[3]), 187; Charles Kellar Burns, „The Balkan Policy of Count Gyla Andrassy", Rice University 1980 (Докторска дисертација), 110; Милорад Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[3]), 37; Hannes Grandits, *The End of Ottoman Rule in Bosnia. Conflicting Agencies and Imperial Appropriations* (London and New York: Routledge, 2022), 71.

[19] Ибрахим Тепић, *Босна и Херцеговина у руским изворима 1856–1878* (Сарајево: Веселин Маслеша, 1988), 359.

[20] Graf Andrässy an Freiherrn von Herbert in Constantinopel, Wien, 10. Juli 1875, *Acktenstücke aus den Correspondenzen des kais. und kön. gemeinsamen Ministeriums des Äussern über orientalische Angelegenheiten* (vom 16. Mai 1873 bis 31. Mai 1877.) (Wien: Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1878), dok. 109; Милош Ковић, *Дизраели и Источно питање* (Београд: Clio, 2007), 138–139; Милош Ковић, „Велика Британија и Босна и Херцеговина у Источној кризи (1875-1878)", *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 6, (2009), 161; Вулић, „'Босанско питање'", 54.

тврдње да је такву позицију било тешко бранити с обзиром на то да је свега три месеца раније прихватио политику војничког заузимања, барем делова, Босне и Херцеговине.[21] Током јула и августа 1875. став министра спољних послова Монархије биће покушаји да се устаници изолују од спољне помоћи како би се омогућило османским властима да их надвладају.[22] Родићу је наређено да затвори границе, да им се не дозволи улазак у аустроугарске земље уз слање порука да не рачунају на помоћ. Уз све то, било је потребно водити локалну политику тако да се устаници ни не гурну у руско наручје.[23] Током августа се, међутим, између представника великих сила ширила идеја о аутономној Босни и Херцеговини, по угледу на Србију или Румунију, што је било дело руског министра спољних послова, кнеза Горчакова, у чему је Андраши видео уступак српском, и шире, јужнословенском покрету.[24] Таквог убеђења Андраши се држао предвиђајући да би следећи корак даљих аутономија била сарадња Србије и Бугарске против Османског царства.[25]

Зато су снаге аустроугарске дипломатије крајем јула и почетком августа 1875, током преписке између Беча и Петербурга, биле усмерене ка организацији конзулске мисије великих сила која би била послата у побуњена подручја али је у основи носила Андрашијеву намеру да се ништа не предузима без предводништва Монархије.[26] Конзули великих сила су током друге половине августа и до пред крај следећег месеца покушавали да одиграју посредничку улогу између устаника и османских власти, са намером да спрече наста-

[21] Diószegi, *Die Außenpolitik,* 82; Armour, *Apple of Discord*, 268.
[22] Haselsteiner, „Zur Haltung", 233.
[23] Mihailo D. Stojanović, *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878* (Cambridge: Cambridge University Press, 1939), 22; Burns, „The Balkan Policy", 115–116.
[24] Цару Францу Јозефу Андраши је свој став образложио средином септембра 1875: ако би Босна и Херцеговина постала аутономна, онда би исти положај тражила и Бугарска, док би рецимо Румунија захтевала независност, а тиме би се уздрмало све што би требало да се учврсти, в. Vasilj Popović, „Andrašijeva borba protiv ideje o autonomiji Bosne i Hercegovine 1875–76.", *Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću : povodom šezdesetogodišnjice života: 1869-1929* (Zagreb: Tisk. C. Albrecht, 1930), 261.
[25] George Hoover Rupp, *A Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press [etc.], 1941), 85–87; Ковић, *Дизраели*, 141; Demeter, „Count Andrássy", 21–22.
[26] Васо Чубриловић, *Босански устанак 1875–1878* (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[2]), 87–91. Видети Андрашијева упутства за мисију конзула, Nr. 113, Le Comte Andrässy au Comte Zichy ä Constantinople. Vienne, le 7 août 1875, *Acktenstücke*, 98–101.

нак међународне кризе али је она од почетка била обележена британским неповерењем према чланицама Тројецарског савеза. Лондон је посматрао иницијативу као покушај три земље да искористе текуће догађаје и остваре своје интересе.[27]

Аустроугарски представник у конзулској мисији, Конрад Васић[28], био је део мисије и активан учесник са коначним предлогом да се на основу разговора са устаницима преговори између њих и власти одрже у Дубровнику. Могућност непосредних преговора, без страних представника, био је неприхватљив за устанике који су предлагали успостављање примирја и одржање сусрета негде на црногорској или далматинској граници. Андраши је сматрао одржавање састанка у Дубровнику претераним уступком.[29] Истовремено Андраши је, почетком септембра, грофу Ференцу Зичију, аустроугарском амбасадору у Цариграду (1874–1880), писао да ће лука Клек бити затварана за османске трупе, које ће бити приморване и на обавезни карантин пре пропуштања у Херцеговину како утицај Монархије не би опадао у односу на руски.[30] Васићеви предлози нису били сасвим по вољи аустроугарском министру спољних послова јер је генерални конзул имао више разумевања за устанике и није се претерано противио заједничкој интервенцији великих сила.[31]

---

[27] Miloš Ković, „Great Britain and the Consular Initiative of the Great Powers in Bosnia-Herzegovina in 1875", *Balcanica* 50 (2019), 114.

[28] Конрад Васић (Љубљана, 1822 – Ланхоф код Целља, 1901), ступио је у дипломатску службу 1845, обављао је више различитих послова при конзулатима у Трсту, Горици, Цариграду, Солуну, Сарајеву, Београду, Мостару. Током (1869–1876) конзул у Скадру, када је позван да буде представник Аустроугарске у конзулској мисији. Од 1877. до аустроугарске окупације Босне и Херцеговине био је генерални конзул у Сарајеву, в. Engelbert Deusch, *Die effektiven Konsuln Österreich (-Ungarns) v. 1825-1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien* (Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2017), 678.

[29] Видети Васићеве извештаје Андрашију: Nr. 1, Mostar, 6. September 1875; Nr. 4, Mostar, 26. September 1875; Nr. 5, Mostar 27. September 1875, у: Božo Madžar, „Izvještaji austrougarskog generalnog konzula Vasića upućeni ministru vanjskih poslova grofu Andrašiju u Beč od septembra 1875. do jula 1876. godine", III Građa, *Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 14-15 (1974–1975), 165–251; За Андрашијев став, в. Nr. 163, Graf Andrässy an General-Consul Wassitsch in Mostar., Wien., 28. September 1875, *Acktenstücke,* 127; Božo Madžar, „Pokušaj pacifikacije Hercegovačkog ustanka 1875. posredovanjem predstavnika evropskih država", *Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 14-15 (1974-1975), 123; Ković, „Great Britain", 123.

[30] Stojanović, *The Great Powers*, 27.

[31] Nr. 152, General-Consul Wassitsch an Grafen Andrässy, Mostar, 27. September 1875; Nr. 153, Graf Andrässy an General-Consul Wassitsch in Mostar, Wien., 28. September 1875, *Acktenstücke,* 124; Bratislav Teinović, „Nacionalno-politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800-1878)", Univerzitet u Banja Luci 2019 (doktorska disertacija), 1129.

Како се мисија конзула завршила неуспехом а међусобни хришћанско-муслимански сукоби у Босни и Херцеговини су се продубљивали, Андраши је настојао да задржи иницијативу током новембра и децембра 1875. Уз подршку руског амбасадора у Бечу, Новикова израдио је тзв. „Андрашијеву ноту" (30. децембра 1875).[32] Нота је у основи била меморандум који се односио на обавезе које је османска Порта преузимала у сопственим законским актима још од 1856. о слободи вероисповести, једнакости свих поданика пред законом, забрани закупа пореза који би требало да се користи за потребе у Босни и Херцеговини. Било је предвиђено да реформе спроводи хришћанско-муслиманска комисија. Текст су подржале најпре Русија и Немачка, да би се ускоро прикључиле Француска и Италија. Британија је подршку пружила 18. јануара 1876.[33] Нота је требало да настави Андрашијеву политику којом би се Аустроугарска представила као најважнији заштитник балканских хришћана уопште. Прецизније, намера је била да се разбије „морални протекторат Русије" у политици према хришћанима.[34]

Андрашијево обликовање ноте било је под утицајем закључака које је добијао од Конрада Васића и Светозара Теодоровића из Босне и Херцеговине као и амбасадора Зичија из Цариграда у којима су окривљиване локалне управљачке елите као и то да је реч пре свега о административном а не политичком проблему.[35] Нота није имала срећну судбину. Поред сумњичавости британских представника и оклевања да ноту подрже, она као што је описано, није имала у свом садржају ништа што се није односило на социјална питања и тиме је османским властима била подношљива па је зато прихваћена 11. фебруара 1876.[36] Аустроугарска дипломатија се то-

[32] Diószegi, *Die Außenpolitik*, 99–100; Ковић, Дизраели, 149. За текст Андрашијеве ноте, в. Nr. 202. Le Comte Andrässy aux Representants de Sa Majeste l'Empereur et Roi ä Londres. Pariset Rome, Budapest, le 30 décembre 1875, *Acktenstücke,* 156–162.
[33] Поповић, Источно питање, 169–170; Anderson, *The Eastern Question*, 182.
[34] Rupp, *A Wavering Friendship*, 87–88; Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, 74–75; Armour, *Apple of Discord*, 269.
[35] Видети примере: Nr. 145. Graf Zichy an Grafen Andrässy, Constantinopel, 7. September 1875, *Acktenstücke*, 119–120; Nr. 157, General-Consul Wassitsch an Grafen Andrässy. Mostar, 30. September 1875, *Acktenstücke*, 125–126.
[36] Екмечић, Устанак, 196–197; Вулић, „Босанско питање", 57. Васић је на терену покушавао да заступа примену ноте, али без успеха, Vasić–Andraši, Nr. 5, Mostar 25. Februar 1875, Madžar, „Izvještaji".

ком фебруара и марта 1876. окренула идеји да подржи османске власти у самим Херцеговини и Босни како би се криза зауставила.[37] Такво држање наставило се и током преговора устаника и османских власти у Суторини, априла 1876. када су устанички захтеви обухватали надзор Аустроугарске и Русије над спровођењем реформи. Покровитељи преговора били су далматински гувернер Родић и црногорски кнез Никола Петровић због чега је Порта била неповерљива, док је Андраши подржавао османску страну у намери да се она одупре Горчаковљевим намерама тако да је договор и тада изостао.[38]

Наставак дипломатске делатности Тројецарског савеза на челу са Андрашијем наставила се Берлинским меморандумом 13. маја 1876. Изнова је Андраши успео да потисне Горчакова у страну и уз подршку немачког канцелара Ота фон Бизмарка састави текст који се заснивао на његовој ноти с краја децембра претходне године. Меморандум је предлагао двомесечно примирје, старање о бројним избеглицама и побуњеницима „како би им се улила вера у бригу и будност Европе, на суседне кнежевине како не би ометале овај покушај помирења…“, и отворила могућност непосредних преговора између „босанских и херцеговачких делегата“ и власти. Конзули и изасланици великих сила би надзирали примену реформи. Тако је Русија одустала од захтева за аутономијом коју су устаници тражили на преговорима у Суторини али је без обзира на то за британску страну био чин притиска на османску државу па је и овај меморандум остао без успеха.[39] Испоставило се да је с пролећем

[37] Horst Haselsteiner, „Andrássys Pazifizierungsversuch im Februar/März 1876“, *Medjunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini*, 187–201. Тако је у преписци Родића и Андрашија истакнуто да се устаницима каже да ако не желе да прате савете о „пацификацији“ биће препуштени судбини и да ће се Аустроугарска само постарати да не буде икако узнемирена догађајима, в. Nr. 281. Graf Andrässy an Feldzeugmeister Freiherrn von Rodich, Wien. 23. Miirz 1876, *Acktenstücke*, 197.

[38] Ковић, Дизраели, 159. О Родићевом посредовању, в. Nr. 253, Graf Andrässy an Grafen Zichy in Constantinopel. Telegramm. Wien, 9. März 1876, *Acktenstücke*, 185–186. О захтевима устаничких вођа на преговорима у Суторини, в. Nr. 289. Feldzeugmeister Freiherr von Rodich an Grafen Andrässy, Ragusa, 23. März 1876, *Acktenstücke*, 201.

[39] *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996.: dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama.* T. 1 (1876-1918, prir. Momir Stojković (Beograd: Službeni list SRJ-Međunarodna politika, 1998), dok. 1, Berlinski memorandum Austro-Ugarske, Nemačke i Rusije, dok. 1, 12. maj 1876; Burns, „The Balkan Policy“, 161–162; Bridge, Bullen, *The Great Powers*, 201; Diószegi, *Die Außenpolitik*, 106–109.

1876. босанскохерцеговачка криза превазишла регионалне оквире и постала предмет разматрања унутар концерта великих сила.[40]

*

Разлози нису били само неуспех великих сила да зауставе кризу у Херцеговини и Босни. Током априла 1876. почео је устанак у Бугарској, да би опасност по Андрашијеве планове да се спречи интернационализација босанског питања била увећана када је руља солунских муслимана предвођена локалним верским вођама убила француског и немачког конзула у том граду 6. маја 1876. Све се додатно заоштрило објавама рата Србије (30. јун) и Црне Горе (1. јул) Османском царству чиме је било јасно да је немогуће реформама решити настале проблеме.[41] Андраши је, сасвим логично, са нелагодом дочекао објаве рата иако је аустроугарски посланик у Београду принц Николас Вреде, испоставиће се исправно, предвиђао брзи слом српске војске.[42] Аустроугарска ће током лета 1876. и Србију и Црну Гору одвраћати од Босне и Херцеговине. Србији је поручено да ће Монархија остати уздржана у рату уколико њене снаге не покушају да пређу Дрину као и да било какво ширење према западу или југозападу не долази у обзир. Сарајевски конзул Теодоровић добио је 30. јуна 1876. упутства да ради на настанку изјава против уједињења Србије и Босне како код босанских фратара, тако и код „хоџа и бегова".[43] Покушај црногорске офанзиве у Херцеговини зауставио је аустроугарски пуковник Густав Томел који је на налог изненађеног цара Франца Јозефа јула 1876. допутовао и поставио ултиматум црногорском владару да било која словенска држава не може ширити свој утицај у тим областима.[44]

У лето и јесен 1876, пажња великих сила окренула се са источног на западни део Балканског полуострва, ка Бугарској и Цариграда-

[40] Grandits, *The End of Ottoman Rule*, 162.
[41] Burns, „The Balkan Policy", 177–179.
[42] Сузана Рајић, Спољна политика Србије. Између очекивања и реалности 1868–1878 (Београд : Српска књижевна задруга, 2015), 463.
[43] Nr. 532, Graf Andrässy an Fürsten Wrede in Belgrad. Telegramm. Wien, 5. Juli 1876, *Acktenstücke*, 342; Teinović, „Nacionalno-politički razvoj", 1203.; Рајић, Спољна, 519–520; Данијел Радовић, Јован Ристић (1829-1899). Биографија српског државника (Нови Сад : Прометеј, 2023).
[44] Grandits, *The End of Ottoman Rule*, 185–186.

ду са Мореузима. Поред покоља у Бугарској разлог промене била је руска понуда Британији крајем септембра да Русија окупира Бугарску, Аустроугарска Босну и Херцеговину а све силе Цариград.[45] Предлог који је упутио руски амбасадор у Лондону, Шувалов, настао је после састанка у Рајштату између министара спољних послова Аустроугарске и Русије, 8. јула 1876. За Андрашија, као и Горчакова, такав приступ значио је да су се у оквиру решавања Источног питања, повукли из концерта великих сила пошто до лета 1876. заједничке иницијативе нису уродиле плодом. Споразум из Рајхштата је у случају османске победе у насталом рату предвиђао да не буде територијалних промена у случају Србије док би Босна и Херцеговина добила аутономна права на основу Андрашијеве ноте и Берлинског меморандума. У случају османског пораза договорено је да неће настати велика словенска држава, Црна Гора би могла да припоји Херцеговину а Србија делове Старе Србије и Босне. Аустроугарској би припала тзв. „турска Хрватска" и погранични делови Босне док би Русија повратила Бесарабију, изгубљену 1856. године.[46] Пошто је уговор настао усмено из доцнијих белешки остала су неслагања јер је Горчаков тврдио да је реч била о областима уз границу док је Андраши сматрао да се радило о остатку Босне и Херцеговине.[47]

Тајни договор у Рајхштату био је последица Андрашијеве потребе да спречи настанак јужнословенске државе о каквој је говорио на конференцији 29. јануара 1875. Са тиме је неопходно довести у везу и његово мишљење да је припајање Босне и Херцеговине могућност којом требе спречити њено уједињење са Србијом и Црном Гором. Како су обе области и прогласиле такав чин чинило се да је неопходно обезбеђивање интереса Двојне монархије. Рајхштат је требало да предупреди било какве непријатности у описаном смеру. Понуду коју је Шувалов пренео Британцима поновио је руски цар Александар II Францу Јозефу, такође септембра 1876. али је уз Андрашијево противљене хабзбуршки владар наступио про-

[45] Ковић, „Велика", 167. Такву понуду учинио је још и немачки канцелар Бизмарк на самом почетку кризе, в. Canis, *Die bedrängte Großmacht*, 82.
[46] *Balkanski ugovorni odnosi*, dok. 5; Bridge, Bullen, *The Great Powers*, 202.
[47] Stojanović, *The Great Powers*, 76.

тив аутономије Босне и Херцеговине позивајући се на унутрашњи мир своје Монархије. Пристао је ипак, 23. октобра да се са руском страном преговара о уздржаности Аустроугарске уколико се царство Романових одлучи на рат са Османским царством.[48] Андраши је тајно водио преговоре и са Британијом чији је премијер Бенџамин Дизраели, сада лорд Биконсфилд, желео да приволи Монархију на улогу коју је имала током Кримског рата. За Биконсфилда је, међутим, идеја о аустроугарској управи у Босни и Херцеговини била преурањена што је Андрашија одвратило од даље сарадње због постојећег договора са Русијом.[49]

У околностима нарастајуће претње ратом велике силе окупиле су се на Цариградској конференцији (23. децембар 1876-20. јануар 1877), и постало је јасно да је у средишту пажње сада питање Бугарске. Рад конференције није био успешан али је за тему рада важнији сусрети били они између Андрашија и Новикова у Будимпешти током децембра 1877.[50] Тајна будимпештанска конвенција потписана је 15. јануара 1877. али је допуњена и 18. марта исте године. Њен садржај заменио је Рајхштатски споразум и као једну од најважнијих одредби имао је руски пристанак на право Аустроугарске да, када буде сматрала за сходно, окупира Босну и Херцеговину „искључујући део који се налази између Србије и Црне Горе" док би Русија повратила Бесарабију.[51] Текст конвенције био је несумњиви Андрашијев успех. Не само да је Русија препустила Босну и Херцеговину Аустроугарској већ је и обећањем да ће своје ратне операције ограничити на источни део Балканског полуострва искључена могућност да Србија постане пансловенско утврђење. Горчаков је тада пристао на Андрашијеву варијанту Рајхштатског споразума.[52]

[48] Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, 79.
[49] Stojanović, *The Great Powers*, 125–127; Rupp, *A Wavering Friendship*, 254; Ковић, Дизраели, 235–236.
[50] Ковић, Дизраели, 247; Вулић, „Босанско питање", 60.
[51] *Balkanski ugovorni odnosi*, dok. 10; Rupp, *A Wavering Friendship*, 293.
[52] Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, 81–82.

*

Русија је, уз изузетан напор, и упоран османски отпор посебно приликом опсаде Плевне између априла 1877. и 31. јануара 1878. однела победу у рату. Поштујући договор из Будимпеште Аустроугарска се држала по страни али то не значи да је била неактивна када је реч о Босни и Херцегоини. Иако се током априла устанак није ширио и даље се истрајно настављао добрим делом и због османске посвећености рату са Русијом у који ће се укључити Србија и Црна Гора. Локални аустроугарски представници јављали су да у Босни постоји распад пољопривреде и трговине, да не постоји сигурност ни живота ни имовине.[53] Током јула 1877. када је постало јасно да се спрема османска офанзива против устаника у областима Бања Луке, Травника и Бихаћа врховни заповедник Војне крајине, генерал Молинари и гувернер Родић добили су Андрашијева упутства да се ти напори помогну.[54]

Нови заокрет у Андрашијевој политици настао је после склапања прелиминарног руско-османског мира 3. марта 1878. у Сан Стефану. Разлози за такав поступак налазили су се у настанку Бугарске која је била замишљена у широким границама и представљала велику јужнословенску државу којој се Монархија противила као и проглашењу аутономне Босне и Херцеговине. У складу са Будимпештанском конвенцијом ниједна од две одредбе нису биле могуће.[55] Проблем у случају новопроглашене Бугарске био је и тај што није било познато „да ли ће то бити самостална држава или руска гувернија“.[56] Резултат је био расцеп у аустро-руским односима најављен још почетком јануара исте године. После сарадње две земље, између јула 1876. и јануара 1878. у преписци двојице владара испоставило се да Франц Јозеф сматра како се Османско царство није распало те да је аустроугарско право на Босну и Херцеговину јед-

[53] Nr. 1034, Gerent Depolo an Grafen Andrässy. Banjaluka, 3. April 1877, *Acktenstücke*, 586.
[54] Haus und Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Politisches Archiv (PA) Konsulate XXXVIII, Kt. 220, Nr. 39, Teodorović–Andrássy, Sarajevo, 25. Juli 1877; Екмечић,Устанак, 343–344; Grandits, *The End of Ottoman Rule*, 238–239. Томе је претходила одлука да се устаницима забране преласци аустроугарске границе, в. HHStA PA XXXVIII, Kt. 220, nr. 18/4, MdÄ–Teodorović, Wien, 12. April 1877.
[55] *Balkanski ugovorni odnosi*, dok. 20.
[56] Јовановић, „Граф Јулије Андраши“, 266–267.

нако руском заузимању Бесарабије али не и Бугарске. Руски цар је опет, такве наводе 16. јануара одбацио пристајући на аустроугарска права у Босни и Херцеговини али је подсетио хабзбуршког владара да је Бесарабија изгубљена и због издајничког држања Беча током Кримског рата.[57]

Током јануара и фебруара Андраши је из Сарајева и Београда добијао повољне извештаје. Васић, сада генерални конзул у Сарајеву писао је како су босанскохерцеговачки муслимани изгубили веру у одбрану и немају више поверења у власт, док је принце Вреде истицао да у Србији превладава став о одустајању од проширења на запад зарад добитака у Старој Србији уз ослонац на Аустроугарску.[58] Недаће у односима са Русијом Андраши је покушао да спречи позивањем представника великих сила на конференцију у Бечу. Идеја је прихваћена али не и место одржавања за које ће ипак бити одређен Берлин.[59]

Андраши је на седници Крунског савета, одржаној 7. фебруара 1878, предложио ратно решење у односима са Русијом, односно барем пуну мобилизацију, што би му пред предстојећи конгрес великих сила пружило снажнију позицију. Без обзира да ли је намера била само „звецкање оружјем" Франц Јозеф је наложио опрез јер као што распад Османског царства није у непосредном интересу Аустроугарске тако није ни рат који би се водио само због тога да се он спречи.[60] Наредних дана Андраши ће преко Монтгеласа, из аустроугарске амбасаде водити преговоре са британским председником владе и његовим личним секретаром, како би пронашао новац за мобилизацију војске која би према процени Крунског савета коштала 310 милиона гулдена, потребан је зајам за који је Биконсфилд био спреман. Андраши је рачунао да би и мобилизација спречила рат али би аустроугарски напад на Русију ову свакако

[57] Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, 85.
[58] HHStA, PA XXXVIII, Kt. 226, Nr. 24, Wassitch–Andrássy, Sarajevo, 25. Jänner 1878; Dok. 8, Wrede Grofu Juliju Adrassy-ju, Beograd, 5. februara 1878, Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina u doba austrougarske okupacije 1878. godine* (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973), 74–76.
[59] Burns, „The Balkan Policy", 385.
[60] HHStA PA XL Kt. 290, Protokoll Ministerrathes für gemeinsame Angelegenheiten unter dem Allerhöchsten Vorsitze, Wien, am 7. Februar 1878; Rupp, *A Wavering Friendship*, 451–453; Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army*, 73–75.

приморао да напусти Бугарску. Изгледи за сукоб су порасли када је британска флота 10. фебруара послата у Цариград. Сарадња је ипак остала изван домашаја две стране због царевог одбијања да ратује само са циљем напада на Русију и очувања Османског царства.[61] На наредној седници савета, 24. фебруара 1878, Андраши је говорио о потреби енергичнијег деловања како би се спречило пансловенско решење Источног питања чија би последица била то да „после турског долази аустријско питање". Овај пут цар је, у одређеној мери, стао иза свог министра спољних послова и одобрио да се пред делегације парламената Двојне монархије постави питање о подизању кредита од 60 милиона гулдена.[62]

Санстефански мир, потписан 3. марта био је почетак аустро-британске сарадње у којој те две земље више „нису допуштале Русији да на своју руку решава Источно питање".[63] Без сарадње са Британијом, стање је тежило да постане најгора замислива позиција по Монархију. Сарадња са Русијом постала је немогућа, Османско царство могло је да се распадне, Србија и Црна Гора ипак би биле захвалне Русији која би свој утицај преко аутономне Босне и Херцеговине ширила на западни део полуострва. На крају, у источним и централним областима Балкана налазила би се велика словенска држава поседнута руским трупама.

Истовремено током фебруара и прве половине марта Андраши је у сарадњи са генералним конзулом Васићем радио на придобијању муслиманског становништва за идеју аустроугарског преузимања управе над Босном и Херцеговином. Васић је извештавао да се муслимани неће опирати аустроугарском уласку у земљу,[64] док су се Андрашијева упутства односила на дељење одликовања „католицима и беговима" који би заузврат тражили прикључење Аустроу-

[61] Stojanović, *The Great Powers*, 213–220.

[62] HHStA PA XL Kt. 290, Ministerath für gemeinsame Angelegenheiten Protokoll, Wien am 24. Februar 1878; Rupp, *A Wavering Friendship*, 456. Франц Јозеф је ипак остао опрезан највероватније под утицајем генерала Бека који је између седница Савета аустроугарском суверену предочио могућност италијанског напада на Тирол, Трент и Истру. Било би потребно распоредити и део војске на граници са Србијом и Црном Гором као могућим руским савезницима док би најважније питање заправо било немачки став. Бек је сумњао да би Бизмарк дозволио да Двојна монархија ужива плодове у случају победе над Русијом, в. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army*, 74.

[63] Поповић, Источно питање, 193.

[64] HHStA, PA XXXVIII 226, No. 7, Sarajevo, 15.2.1878, Wassitch–Andrassy.

гарској. Беговима би се гарантовала земљопоседничка права, док би „фрањевцима, католицима и муслиманима" требало опрезно поручивати да се буне против аутономије уколико не желе да се нађу потчињени православном становништву. Васић је ипак сматрао да новац не би донео превише нити да би у скоријој могућности било могуће саставити било какву изјаву у корист Монархије.[65]

Пошто је увидео могућност да на конгресу великих сила преокрене одредбе Санстефанског мира и супротстави се Русији Андраши је 12. марта 1878, на Крунском савету сада износио тврдње да је убеђен како Османско царство не може да преживи као и да је мирним путем неопходно спречити хегемонију Русије на Истоку. Преокрет у својим ставовима објашњавао је тиме да се показало како Русија ратом није успела да се наметене као водећа сила.[66] Русија је покушала да изглади односе са Бечом слањем руског амбасадора у Цариграду, Игњатијева, на преговоре две стране.

Андраши је према Игњатијеву наступио хладно тражећи за Монархију окупацију или анексију Босне и Херцеговине, за разлику од Будимпештанске конвенције сада са Новопазарским санџаком, јадранску обалу до ушћа реке Бојане, ограничено проширење за Србију са тиме да аустроугарска успостави контролу над дунавским острвом Ада Кале и да се српска држава обавеже на изградњу железнице. Русија би задржала право на Бесарабију, бугарска црноморска обала била би скраћена а Једрене би било изузето из њеног састава; руска окупациона сила бројала би 20 хиљада војника и била би ограничена на свега шест месеци. Први поглед на Андрашијеве захтеве јасно је указивао на то да су превазилазили договор са Новиковим из Будимпеште и као такви били одговор на оно што је видео као руску самовољу и ударац за лични престиж у Сан Стефану. Андраши је Игњатијеву додатне захтеве правдао тиме да после настанка Бугарске Османско царство не може да брани Новопазарски санџак док Монархија не може да дозволи спајање Србије и Црне Горе. Руски изасланик посматрао је чињеницу да Црна Гора остане без јадранске обале као удар на руски престиж док је ау-

[65] Dok. 19, Konzulu Vasiću iz Beča, 8. marta 1878; dok. 20, Konzulu Vasiću iz Beča, 10. marta 1878; dok. 21, Konzul Vasić u Beč, 12. marta 1878, Gavranović, *Bosna i Hercegovina*, 87–89.
[66] HHStA PA XL Kt. 290, Ministerratf für gemeinsame Angelegenheiten, Wien am 12. März 1878.

строугарски министар додатно сматрао непходним и измену западне границе Бугарске коју је видео најдаље на реци Струми. Велику Бугарску посматрао је као кршење Будимпештанске конвенције.[67]

Када је Франц Јозеф у свом писму руском цару Александру 2. априла 1878, изразио захвалност на посети Игњатијева са закључком да је Андраши током разговора изложио „виталне интересе моје Монархије" и то у смислу измене тачака санстефанског уговора било је јасно да су преговори завршени неуспехом.[68] Андраши је грофу Зичију писао 10. априла како је сада најважнија ствар борба против панславизма. Аустроугарску не воде тежње за освајањима, истакао је, већ би се окупацијом Босне стало на пут пансловенској опасности.[69]

Андраши је истоветне аргументе употребио и у мемоару послатом 21. априла у Лондон који је поменут на почетку рада. Иако Биконсфилд и даље није имао пуно поверење у Аустроугарску одлучио је да јој пружи подршку. Андрашију је тако остало да на конгресу обезбеди легално презуимање управе над Босном и Херцеговином. Крајем априла и почетком маја, уз монархову подршку, Андраши је обезбедио да ће одобрених 60 милиона гулдена бити употребљено за трошкове приликом окупације Босне и Херцеговине. Заложио се, такође, и за политику која не би подразумевала потпуно везивање било за Британију, било за Русију.[70] Андраши је 18. маја писао амбасадору Зичију да ће на предстојећем Берлинском конгресу тражити окупацију Босне и Херцеговине, што како је истакао, није новина. Свега седам дана доцније од Британије је добијена потврда да ће је подржати у свему осим око амбиција да заузме Бар.[71] На тај начин била је отворена прилика да Аустроугарска оствари намеру да окупира Босну и Херцеговину око чега су је чекали дуготрајни преговори са османским представницама како

[67] Burns, „The Balkan Policy", 413–416.
[68] *Србија 1878. Документи*, док. 129.
[69] Јакшић, Босна, 25.
[70] HHStA PA XL Kt. 290, Ministerath für gemeinsame Angelegenheiten Protokoll, Wien am 24. April 1878; HHStA PA XL Kt. 290, Ministerath für gemeinsame Angelegenheiten Protokoll, Wien am 3. Mai 1878; Stojanović, *The Great Powers*, 253. Густав Томел припремао је, и 1. маја довршио, елаборат о Босни и Херцеговини и мерама које би у њој требало подузети када дође до окупације области, Dok. 34, 34a, Gavranović, *Bosna i Hercegovina*, 100–127.
[71] Dok. 38, grofu Zichy-ju iz Beča, 18. maja 1878, Gavranović, *Bosna i Hercegovina*, 129–130; Ковић, Дизраели, 335.

би све, попут британског преузимања Кипра, било представљено као легално и легитимно. Андраши је према савету Калмана Тисе, 22. маја, требало да предстојеће заузимање Босне и Херцеговине мађарском мњењу представи тај потез као спречавање остваривања штетног Сан Стефана а не као трајно заузимање територија или као учешће у подели Османског царства или што би било још теже објашњиво као накнада коју је учинила Русија за своје добитке.[72] Тако би се смањили и унутрашњи отпори.

Коначно, аустроугарска дипломатија коју је водио Ђула Андраши успела је да у правом временском оквиру искористи насталу дипломатску изолованост Русије са којом је до Санстефанског мира покушавала да пронађе заједнички језик.[73] На тај начин, према Андрашијевим замислима с почетка 1875, Двојна монархија је добила две нове провинције уз пристанак концерта великих сила, мирним путем а да њен министар спољних послова „опет зато није пред светом изгледао као руски дужник."[74]

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Haus und Hof- und Staatsarchiv:

- Politisches Archiv XL: Kt. 290.
- Politisches Archiv, Konsulate XXXVIII: Kt. 220, 226.

Објављени извори:

Acktenstücke aus den Correspondenzen des kais. und kön. gemeinsamen Ministeriums des Äussern über orientalische Angelegenheiten (vom 16. Mai 1873 bis 31. Mai 1877.) (Wien: Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1878).

Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996.: dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama. T. 1 (1876-1918, prir. Momir Stojković (Beograd: Službeni list SRJ-Međunarodna politika, 1998).

[72] Stojanović, *The Great Powers*, 265–266.
[73] Andrija Radenić, „Die Balkanländer in der strategie Österreich-Ungarns 1867-1878", *Balcanica* I (1970), 163.
[74] Јовановић, „Граф Јулије Андраши", 277; Popović, „Andrašijeva borba", 264–265.

Вукчевић, Мило, „О политици грофа Андрашија према нашем народу уочи источне кризе“, *Гласник историског друштва у Новом Саду*, књига VI, свеска 3 (1933), 389–398.

Gavranović, Berislav, *Bosna i Hercegovina u doba austrougarske okupacije 1878. godine* (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973).

Madžar, Božo, „Izvještaji austrougarskog generalnog konzula Vasića upućeni ministru vanjskih poslova grofu Andrašiju u Beč od septembra 1875. do jula 1876. godine“, III Građa, *Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 14-15 (1974–1975): 165–251.

Србија 1878. Документи, приредили Михаило Војводић, Драгољуб Р. Живојиновић, Андреј Митровић, Радован Самарџић (Београд: Српска књижевна задруга, 1978).

Литература:

Anderson, Matthew S., *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations* (London-Melburne-Toronto: Macmillan; New York: St Martin's Press, 1966).

Armour, Ian D., *Apple of Discord: the 'Hungarian Factor' in Austro-Serbian Relations, 1867–1881* (West Lafayette : Purdue University Press, 2014).

Bridge, Francis R., *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1972).

Bridge, Francis R., Roger Bullen, *The Great Powers and the European States System 1815–1914* (London: Longman, 2005[2]).

Burns, Charles Kellar, „The Balkan Policy of Count Gyla Andrassy“, Rice University 1980 (Докторска дисертација).

Вулић, Славиша М., „'Босанско питање' у спољној политици Двојне монархије (1871–1878) – пут ка окупацији“, *Радови Филозофског факултета,* 17 (2015): 47-66.

Gabriel, Martin, „Bosnien und die Herzegowina in den militärstrategischen Planungen der Habsburgermonarchie (1700–1870)“, *Kakanien Revisited* (2011). 1–10.

Grandits, Hannes, *The End of Ottoman Rule in Bosnia. Conflicting Agencies and Imperial Appropriations* (London and New York: Routledge, 2022).

Demeter, Gábor, „Count Andrássy and the Attitude of Austria-Hungary during the Great Eastern Crisis (1875–78). A Historiographical Overview“, in Gábor Demeter, *Diplomatic Struggle for Supremacy over the Balkan*

Peninsula (1878–1914). Collected studies (Sofia: Institute for Historical Studies, BAS, Institute for History, RCH, HAS, 2017), 13–38.

Deusch, Engelbert, *Die effektiven Konsuln Österreich (-Ungarns) v. 1825-1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien* (Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2017).

Diószegi, István, *Die Außenpolitik der Österreichisch—Ungarischen Monarchie 1871—1877* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985)

Екмечић, Милорад, „Идеје Ђуле Андрашија о уређењу окупираних покрајина Босне и Херцеговине, 1871–1878.››, *Глас Српске академије наука и уметности*, Одељење историјских наука, књ. 7 (1990), 31–42.

Екмечић, Милорад, *Устанак у Босни 1875-1878*, (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[3]).

Јакшић, Гргур, *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу: расправа из дипломатске историје* (Београд: Научна књига, 1955).

Јовановић, Слободан, „Граф Јулије Андраши“, *Слободан Јовановић, Политичке и правне расправе*, књига трећа (Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1933), 239–287.

Judson, Pieter M., *The Habsburg Monarchy. A New History* (Cambridge MA: Belknap, 2016).

Ković, Miloš, „Great Britain and the Consular Initiative of the Great Powers in Bosnia-Herzegovina in 1875“, *Balcanica*, 50 (2019): 113–129.

Ковић, Милош, „Велика Британија и Босна и Херцеговина у Источној кризи (1875-1878)“, *Зборник за историју Босне и Херцеговине,* 6, (2009), 159–173.

Ковић, Милош, *Дизраели и Источно питање* (Београд: Clio, 2007).

Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1987).

Lackey, Scott W, The Rebirth of the Habsburg Army. Friedrich Beck and the Rise of the General Stuff (London: Greenwood Press, 1995).

Madžar, Božo, „Pokušaj pacifikacije Hercegovačkog ustanka 1875. posredovanjem predstavnika evropskih država“, *Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 14-15 (1975): 117–129.

Palotas, Emil, *Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Rußland in der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1878–1895* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1995).

Popović, Vasilj, „Andrašijeva borba protiv ideje o autonomiji Bosne i Hercegovine 1875–76.“, *Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću : povodom*

šezdesetogodišnjice života: 1869-1929 (Zagreb: Tisk. C. Albrecht, 1930), 259–266.

Поповић, Васиљ, *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану* (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[3]).

Radenić, Andrija, „Die Balkanländer in der strategie Österreich-Ungarns 1867-1878", *Balcanica* I (1970): 147–163.

Радовић, Данијел, Јован Ристић (1829-1899). Биографија српског државника (Нови Сад : Прометеј, 2023).

Рајић, Сузана, Спољна политика Србије. Између очекивања и реалности 1868–1878 (Београд : Српска књижевна задруга, 2015).

Rauscher, Walter, *Die fragile Grossmacht. Die Donaumonarchie und die Europäische Staatenwelt 1866–1914* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014)

Rupp, George Hoover, *A Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press [etc.], 1941).

Stojanović, Mihailo D, *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878* (Cambridge: Cambridge University Press, 1939).

Субић, Радован, „Бењамин Калај и угарско-српски планови за Босну и Херцеговину", *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, 7 (2015): 71–84.

Suppan, Arnold, „Außen- und militärpolitische Strategie Österreich-Ungarns vor Beginn des Bosnischen Aufstandes 1875.", in: *Medjunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini*, *drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine*, tom. I (Sarajevo 1977), 159–175.

Teinović, Bratislav, „Nacionalno-politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800-1878)", Univerzitet u Banja Luci 2019 (Докторска дисертација).

Теиновић, Братислав, „Савременици о хабзбуршким политичким тежњама и плановима за војну окупацију Босне и Херцеговине 1787–1875", *Политеиа,* 25 (2024): 63–90.

Тепић, Ибрахим, *Босна и Херцеговина у руским изворима 1856–1878* (Сарајево: Веселин Маслеша, 1988).

Haselsteiner, Horst, „Andrássys Pazifizierungsversuch im Februar/März 1876", in: *Medjunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini*, *drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine*, tom. I (Sarajevo 1977), 187–201.

Haselsteinder, Horst, „Zur Haltung der Dounaumonarchie in der Orientalichen Frage", in: *Der Berliner Kongress von 1878. Die politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Hrsg. Ralf Melvile und Hans-Jürgen Schröder (Wiesbaden: Verlag Steiner, 1982), 227–243.

Canis, Konrad, *Die bedrängte Großmacht. Österreich-Ungarn und das europäische Mächtesystem 1866/67-1914* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016).

Чубриловић, Васо, *Босански устанак 1875–1878* (Београд: Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ-Балканолошки институт САНУ, 1996[2]).

Dušan Fundić

'WE NEVER INTENDED THIS': AUSTRO-HUNGARIAN DIPLOMACY AND THE OCCUPATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1875–1878)

Summary: *The approach of Gyula Andrássy, particularly during the period (1875–1878) regarding Bosnia and Herzegovina, aligned with the views he expressed during the often-highlighted conference chaired by the Emperor Franz Joseph on 29 January 1875. Consistent with his broader perspective on resolving the future of the Balkans, Andrássy, largely maintained control over the basic directions of foreign policy throughout the Great Eastern Crisis (1875–1878), His actions were supported by Emperor Franz Joseph, with one notable exception: the Habsburg monarch prevented Andrássy from leading the country toward mobilization and a potential war with Russia following the Russian-Ottoman Peace agreement of San Stefano. The perception of Andrássy's policy as contradictory and confusing to both his contemporaries and later researchers stems from the intersection of two fundamental developments he faced. On one hand, there were the dynamics of mutual relations within the concert of European Great Powers and Austria-Hungary's role within it. On the other hand, when viewed from the perspective of the Austro-Hungarian Compromise of 1867, the issue of Austria-Hungary's territorial expansion—specifically the occupation or annexation of Bosnia and Herzegovina—presented the first real challenge for the reorganized Dual Monarchy. This was particularly significant in terms of decision-making on the incorporation of new territories.*

Keywords: *Austria-Hungary, Gyula Andrássy, Bosnia and Herzegovina, 1875–1878.*